

Uloga odgoja u izgradnji društva temeljenog na ravnopravnosti spolova

Kramarić, Bernarda

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:866522>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODJSEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**BERNARDA KRAMARIĆ
ZAVRŠNI RAD**

**ULOGA ODGOJA
U IZGRADNJI DRUŠTVA TEMELJENOG NA
RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA**

Zagreb, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE
(Zagreb)

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika/ce: Bernarda Kramarić

**TEMA ZAVRŠNOG RADA: Uloga odgoja u izgradnji društva
temeljenog na ravnopravnosti spolova**

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Tomislav Krznar

KOMENTORICA: dr.sc. Ana Maskalan

Zagreb, rujan 2021.

Sadržaj

SAŽETAK	4
ABSTRACT	4
1. UVOD.....	5
2. POVIJESNI PREGLED FEMINIZMA	6
2.1. Valovi feminizma	7
2.1.1. Prvi val	7
2.1.2. Drugi val.....	9
2.1.3. Treći val	11
2.1.4. Četvrti val	13
3. FEMINIZACIJA ODGAJATELJSKE PROFESIJE	15
3.1. Feminizacija odgajateljske struke kao čimbenik skrivenog kurikuluma.....	17
3.2. Pozitivne i negativne strane „ženske pedagogije“	19
3.3. Razlike u plaćama	20
3.3.1. Budućnost-što možemo učiniti	23
4. ULOGA ODGOJA I OBRAZOVANJA U PROMICANJU RODNE JEDNAKOSTI	24
4.1. Rodni stereotipi i diskriminacije u odgoju.....	24
5. KORAK DALJE (MOGUĆNOST PROMJENE U OKVIRU PROFESIJE).....	29
5.1. Rodno osviješten odgoj – uklanjanje stereotipa u odgoju.....	29
5.2. Kako privući muškarce u odgajateljsku profesiju- primjeri dobre prakse.....	30
6. ZAKLJUČAK	33
7. LITERATURA.....	35

SAŽETAK

Od samog rođenja ljudi svjesno i nesvjesno uče o rodnim ulogama. Spol s kojim se rode određuje njihove rodne uloge. Svako društvo ima skupinu uloga unaprijed određenih za pojedini spol. Vjerovanja o tome kako bi se trebao ponašati pojedini rod ugrađena su u našu svijest, pa mnogi od nas misle da su rodne uloge prirodne, nepromjenjive i ne sumnjaju u njih. U ne tako dalekoj prošlosti, s kojom i započinje ovaj rad, bilo je nezamislivo da žena ima jednaka prava ili da se bavi bilo kojom aktivnošću koja je „pripisana muškarcima“. Kroz 4 vala feminizma donosim pregled ženine pozicije u društvu od 16.stoljeća do danas. Nakon toga dolazimo do središnjeg dijela ovog rada, a to je obrazovanje za rodnu jednakost. U njemu se prikazuje problematika odgajateljske profesije kao feminizirane što rezultira premalim dohotkom te rodni stereotipi i diskriminacija u odgoju koja oblikuje buduće ličnosti djece. Ovaj rad završava uvidom u primjere dobre prakse za korak u naprednije i osvještenije društvo.

Ključne riječi: spol, rodne uloge, feminizam, odgoj, obrazovanje

ABSTRACT

From birth, people consciously and unconsciously learn about gender roles. The gender with which they are born determines their gender roles. Each society has a group of roles predetermined for each gender. Beliefs about how a particular gender should behave are embedded in our consciousness wherefore many of us think that gender roles are natural, unchanging and do not doubt them. In the not-so-distant past, whose analysis we follow at the beginning of the paper, it was unimaginable for women to have equal rights or to engage in any activity that was "attributed to men." Through discussing four waves of feminism I bring an overview of women's position in society from the 16th century until today. Furthermore, we come to the central part of this paper which is education for gender equality. It presents the issue of the educational profession being feminized, which results in gender pay gap, as well as gender stereotypes and discrimination in education, which are shaping children's personalities in the future. This paper concludes with an insight into examples of good practice for stepping into a more advanced and aware society.

Key words: sex, gender roles, feminism, upbringing, education

1. UVOD

„Najbolji učitelji su oni koji vam pokazuju kamo gledati,

ali vam ne govore što morate vidjeti.“

– Alexandra K.Trenfor

Vođena ovakvim mislima, mnogo sam promišljala o tome što je esencijalna bit odgoja i cjeloživotnog podučavanja. Krenemo li od samog početka, od djeteta u svojoj egocentričnoj fazi razvoja zapažamo kako je naše nagonsko određenje pobrinuti se prvotno za vlastite potrebe. One su na početku samo fiziološke (disanje, hrana, spavanje, ekskrecija itd.), no vrlo brzo one postaju usko vezane uz druga bića. Razvijamo potrebu za sigurnost, ljubav i pripadanje, poštovanje te samoaktualizaciju. Na primjeru ove Maslowljeve hijerarhije potreba možemo zaključiti kako većina naših životnih potreba ovisi upravo o našim odnosima s drugim ljudima. Prema tome, smatram da ukoliko odgojitelji/učitelji žele omogućiti djeci prostor za samoispunjenje i razvitak svojih punih kapaciteta, trebaju stvoriti čvrste temelje razumijevanja i poštivanja sebe kao individue te sebe u sklopu društvene zajednice koja uči, raste i benefitira od suradničkog međudnosa. Jedno od središnjih pitanja vezanih za međudnose koje se proteže kroz cijelu povijest, a traje i danas jest spolna ravnopravnost. U Zakonu o ravnopravnosti spolova ona se definira tako da su „žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata.“ (Zakon o ravnopravnosti spolova; članak 5)

Ovaj rad započet ću uz pomoć jedne „učiteljice života“, a to je povijest, jer onaj tko za nju ne zna, osuđen je ponavljati je. Spomenutu problematiku provest ću kroz četiri povijesna vala feminizma za vrijeme kojih je došlo do iznimnog preokreta u društvenom životu, ali u samoj biti čovjeka koja je dotadašnjim ulogama bila ideološki zatrta. Prema Poliću, „Na tragu stoljetne borbe žena za vlastitu emancipaciju, feminizam je, kao jedan od tih pokreta, propitujući spolne uloge i redefinirajući odnose između muškaraca i žena razotkrio ideološku konstrukciju patrijarhalnog društva kojom se muškarca izjednačava s čovjekom dok je žena nešto drugo.“ (Polić, 2002:61)

Nakon toga, otvara se pitanje feminizacije određenih profesija, među kojima se pronašla i odgojna, odnosno učiteljska. Naime, „kritičko propitivanje jasno je pokazalo neodrživost objašnjenja koja su odgovor tražila u navodnoj naravi žene i njezinoj urođenoj sklonosti te poslovima koji su produžetak uloge majke, supruge i domaćice.“ (Polić, 2002:62) U okviru tog pitanja dolazi i do otkrivanja jednostavne istine, a to je da žene u pravilu mogu dobiti tek slabije plaćene poslove. Ova će tvrdnja (i druge korelacijske s temom) biti argumentirana osvrtom na istraživanja iz tog područja. Rad ću zaokružiti prikazom rodno osviještenog odgoja te primjerima dobre prakse za sadašnje i buduće generacije odgojno-obrazovnog sustava.

2. POVIJESNI PREGLED FEMINIZMA

Odgovor na pitanje što je to feminizam, iz kojih je korijena nastao, kako se razvijao te na koji ga način shvaćati širok je i kompleksan. Stoga ovaj kratki povijesni pregled ima svrhu približiti strukturu feminističkog pokreta od njegovih začetaka pa sve do danas kako bismo mogli svjesnije zadrijeti u istoimenu suvremenu problematiku.

Podređen položaj žene u društvenom i političkom segmentu, jednako kao i u moralnom i duhovnom trajao je stoljećima. Takav društveni status bio je utemeljen na tradicionalnom patrijarhatu koji je davao temeljno značenje socijalnomu životu. (Mihaljević, 2016.) Žena je bila određena kao spolno i prirodno biće dok je muškarac bio društveno. Na isti način bili su podijeljeni i društveni prostori: za ženu obitelj i svijet privatnog i intimnog; za muškarca politika, kultura, javni pothvati, svijet akcije i ubrzo i svijet kapitala. (Feldman, 2004.) S obzirom na potpuno izopćenje iz javne sfere ženina jedina perspektiva i ambicija mogla je biti udaja ili odlazak u samostan. Prihvatanje predrasuda o ženskoj inferiornosti oblikovalo je znanstvene istine od filozofskih, medicinskih, bioloških i pravnih. (Mihaljević, 2016.) No, nema nikakve sumnje da su žene oduvijek propitkivale svoje zadano mjesto, u društvu, ali i u povijesti, te su u različitim razdobljima pronalazile načine kako bi se toj zadanoj podložnosti suprotstavljale.

2.1. Valovi feminizma

„Valovi“ su način na koji razlikujemo generacije feminizama. Takva vizualizacija je prikladna s obzirom na to da su „plime i oseke“ svakog pokreta doprinijele radikalnim razlikama između svake instance njihova pojavljivanja, koji se u dugoj povijesti borbe za ženska prava, prema Maggie Humm i Rebeci Walker dogodio tri, odnosno četiri puta. U nastavku teksta bit će prikazani dometi savladavanja različitih vidova diskriminacije žena kroz ta četiri vala.

2.1.1. Prvi val

Temeljni je zadatak feminizma još u njegovim začecima bio ukidanje diskriminacije žena. Iako se povijesni razvoj ovog pokreta može pratiti (barem) od 16. stoljeća, polazišne točke njegova oformljenja treba tražiti u 19. stoljeću. Prvi pokreti žena formiraju se u Velikoj Britaniji i SAD-u, a iz anglosaksonskoga svijeta borba protiv obespravljenja žena i za njihovu vidljivost u javnome prostoru širila se i u druge države. Prvi val bio je usmjeren na borbu za pravo glasa, obrazovanje, nasljeđivanje imovine i zaposlenje. Borba za ravnopravno zaposlenje djelomično je proizišla iz industrijske revolucije – perioda u kojem je tehnološki napredak sve naglašenije počeo zamjenjivati potrebu za konkretno muškom radnom snagom. Međutim, iako su se tehnologija i društvo razvijali neslućenom brzinom, institucija braka i patrijarhat u ovom su kontekstu svejedno držali primat. Budući da se brak shvaćao po matrici "muž i žena su jedno, a to jedno je muž", u tom su periodu samo neudate žene mogle biti dio javnog života. Dakle, pitanje emancipacije nije se moglo promatrati odvojeno od pitanja bračnog ugovora. (Mihaljević, 2016.)

Protesti žena protiv nejednakosti u društvu javili su se još u davnom 16. stoljeću kada je Jane Anger 1589. napisala i objavila "Jane Anger, Her Protection For Women". Njen je tekst pisan u svrhu obrane ženskog roda, a Anger je bila prva ženska autorica koja je rad na spomenutu temu i objavila. Mnoge su se žene još tijekom 17. i 18. stoljeća zalagale za rodnu jednakost, i to po pitanju prava na obrazovanje, a mnoge od njih problematizirale su i status žene unutar bračne zajednice. Tako je i Mary Wollstonecraft 1792. objavila "Obranu ženskih prava" (A Vindication of the Rights of Women), djelo u kojem traži

ukidanje dvostrukih mjerila muškog i ženskog ponašanja, izriče zahtjeve za prava žena na neovisan rad, školovanje, građanski i politički život. Wollstonecraft je na ovaj način stekla status začetnice pokreta. Ona se prije svega, u prosvjetiteljskom duhu, zalagala za jednako pravo na obrazovanje želeći na taj način pokazati i dokazati da "slabiji spol" nije nerazuman. (Feldman, 2004.) Tu je poveznicu M. Wollstonecraft izrazila riječima: „Oslobodite ih, i ubrzo će one postati mudre i kreposne, kao što to i muškarci postaju sve više, jer napredak mora biti obostran, inače će nepravdi na koju je primorana polovica ljudske rase pribjegavati i one odgovorivši istom mjerom svojim ugnjetavačima.“ (Wollstonecraft, 1999: 221-222) Knjiga je odmah doživjela uspjeh i postala kamenom temeljcem modernog feminizma. (Watkins, Rueda, Rodriguez, 1999: 15)

Jedan od značajnijih trenutaka ovog vala bio je „8. ožujka 1857. godine u New Yorku (kada) su žene, zaposlenice u tekstilnoj industriji protestirale zbog neljudskih radnih uvjeta i niskih plaća. Policija je rastjerala prosvjednike, a žene su dvije godine poslije osnovale svoj prvi sindikat kako bi se zaštitile i osigurale osnovna radna prava. Više od sto žena iz sedamnaest zemalja svijeta, jednoglasno su prihvatile prijedlog o Međunarodnom danu žena koji je proglašen u čast pokreta za ženska prava, uključujući i pravo glasa.“ (Šolaja, 2017: 32)

Pokret je na prijelazu stoljeća bio obilježen sufražetkinjama i njihovom borbom za pravo glasa, kao što i sama riječ kaže, sufražetkinje (eng. suffrage – izborni glas). Predvodila ih je Millicent Fawcett, dok je idejna vođa organizacije bila Emmeline Pankhurst s kćerima. Budući da su se u to vrijeme zahtjevi žena za sudjelovanjem u političkom životu držali iznimno radikalnima, vlada je prema sufražetkinjama bila nepopustljiva. Sufražetkinje okupljene oko Pankhurst u jednom su trenutku odbacile sve zakonom dopuštene metode i nastojale zaplašiti različitim oblicima radikalne borbe. Razbijale su prozore na javnim zgradama, spaljivale kuće, ubacivale kiselinu u poštanske sandučice, razrezivale slike u galerijama i presijecale telegrafске žice. (Vidaković, 2011.) Iz tog razloga došlo je do podjele unutar organizacije na militantne sufražetkinje i one koje su legalnim putem nastojale ostvariti svoje ciljeve. Žene su polako, natjerane teškim uvjetima života uspijevale prodirati u javnu sferu koja se do tada smatrala isključivo muškim prostorom te je u Francuskoj do 1914. godine radilo već 7,7 milijuna žena.

Najvažnija prekretnica u prvom valu nakon koje se radikalno mijenja pristup žena u javnim sferama bio je prvi svjetski rat. Zbog nedostatka muške radne snage, žene su bile primorane postati članicama društvene zajednice i zaposliti se u tvornicama. Taj pothvat pozitivno je utjecao na promjenu njihova položaja jer se ustvrdilo kako su žene jednako vješte i sposobne kao muškarci za isti rad te mogu doprinijeti društvu na državnoj razini. Dinamika ostvarivanja prava na glas bila je različita i većinom se ostvarila između dva svjetska rata. „Švedska je bila prva zemlja na svijetu koja je 1867. godine uvela ograničeno biračko pravo za žene koje se odnosilo samo na općinske izbore. Novi Zeland je 1893. uveo žensko pravo glasa, a 1919. aktivno biračko pravo. Postupno se to pravo ženama dodjeljivalo u skandinavskim zemljama, a nakon Prvog svjetskog rata i u mnogim drugim zemljama. Zadnje su pravo glasa dobile žene u Švicarskoj 1971. godine.“ (Mihaljević, 2016:157.str) Žena se, napokon, počinje izjednačavati s muškarcem, s istim dostojanstvom i ljudskim pravima. Pored političkih prava pripadale su joj i jednake mogućnosti u područjima društvenog, ekonomskog, političkog, kulturnog, privatnog i javnog života. U realnosti, žene su se i dalje suočavale s diskriminacijom i seksizmom u raznim poljima života. Promjene koje su u pravnome smislu omogućile jednakost istim tempom, nije pratila i promjena socijalnih normi. Ti procesi u društvu nisu nikada ujednačeni jer se socijalne norme, ustaljeni obrasci ponašanja i ophođenja mijenjaju puno sporije od promjena koje započinju pravnim dokumentima. Iz tog je razloga poznatog kao „Problem koji nema ime“ započeo drugi feministički val. (Mihaljević,2016.)

2.1.2. Drugi val

Najpoznatiji val feminizma je drugi, koji se odnosi na razdoblje 1960-ih i 1970-ih godina, kada je feminizam postao organiziran, kohezivan pokret za rodnu ravnopravnost. Ovo se razdoblje uglavnom naziva pokretom za oslobođenje žena, kada su neke od njih, poput Glorie Steinem i Betty Friedan, izazivale ustaljene koncepte ženskosti i socijalizacije koji su žene držali zatvorenima u kućama. Pokret se aktualizirao 1963. godine kada je Friedan objavila svoje djelo *The Feminine Mystique*, u kojem je razotkrila kako je „problem bez imena“, od kojeg su patile brojne američke kućanice, rezultat njihova ograničena pristupa uspjehu i individualnosti u američkoj kulturi. Autorica je i

javno naglasila: „Moja glavna teza je kako je središnji ženski problem nepostojanje prava na vlastiti identitet – blokiranje rasta i razvoja pod vodstvom ženske mistike.“ (Friedan, n. dj., str. 245)

Osim navedenih, osnovni ciljevi drugog vala bili su promjena zakonodavstva i skretanje pažnje na problematiku muškog nasilja, silovanja, općenito nasilja u obitelji te pobačaja. Cilj im je bio da podignu svijest o spomenutim problemima te da zajedničkom borbom postignu ravnopravnost i dobiju podršku većine. Kako bi se izborile za svoja prava, žene su bile spremne na razne načine to postići, čak i bizarnim postupcima poput skidanja i spaljivanja grudnjaka na prosvjedima. Sukladno tome, drugi val je doživio niz pobjeda, koje su uključivale zakone o jednakim plaćama i obrazovanju, građanskim pravima, dostupnosti kontracepcije i prava na pobačaj, mnogi od kojih su do danas ostali vrhunci onoga što se postiglo na području reproduktivnih prava, diskriminacije na radnom mjestu i seksualnog zlostavljanja.

„Kroz drugi val žene su uspjele probleme vezane za odnose u braku i obitelji poput razvoda i nasilja pretvoriti u javni problem. Silovanje u braku, tjelesno zlostavljanje, psihološko zlostavljanje, vrijeđanje, ponižavanje i svi ostali oblici nasilja tek su sedamdesetih i osamdesetih godina konačno i priznati kao takvi. Žene su ušutkavane strahom i sramotom, a njihova tišina omogućavala je neprestanu reprodukciju nasilja.“
(Mihaljević,2016: 162.)

Osim toga, u drugom valu dolazi i do aktivizma homoseksualnih pokreta. Pokret osoba drugačijih seksualnih orijentacija utjecao je i na shvaćanje važnosti seksualnosti u konstrukciji roda i rodni odnosa. Njihova angažiranost javlja se prije svega kao izraz otvorena suprotstavljanja binarnosti i heteronormativnom pogledu na seksualnost.
(Mihaljević,2016.)

2.1.3. Treći val

Treći val feminizma nastaje devedesetih godina dvadesetoga stoljeća kao reakcija na neuspjeh prijašnje generacije, ali i kao odraz zazora nad njihovim pobjedama. S fokusom na interseksionalnost¹, posebice što se tiče queer žena i žena druge boje kože, treći val prkosi esencijalizmu², želi razoriti sve binarnosti, ali ide i korak dalje u težnji za ukidanjem ne samo javnog seksizma, nego i stereotipa te reprezentacije žena koji se očituje kroz medije, ali i svakodnevni jezik. (Mihaljević,2016.)

Treći val bio je praćen pojavom feminističke punk kulture „riot grrrl“ u Olympii, Washington, i televizijskim svjedočenjem Anite Hill 1991. godine. Svjedočenje je bilo upućeno muškom, potpuno bijelom Senatskom odboru za pravosuđe, da ju je Clarence Thomas (nominiran, i na kraju izabran za suca Vrhovnog suda SAD-a) seksualno uznemiravao. Izraz treći val pripisuje se Rebecki Walker, koja je na Thomasov ulazak u Vrhovni sud odgovorila člankom u časopisu „Ms“. Pod naslovom „*Becoming the third wave*“ izrazila je izniman bijes prema načinu na koji se žene i dalje negira, obezvrjeđuje i ignorira u društvenoj zbilji. Ovo su samo neke od riječi ohrabrenja ženama da prošire svoj glas i nastave s borbom:

„Pišem ovo kao molbu svim ženama, posebno ženama svoje generacije: Neka Thomasovo imenovanje posluži da vas podsjeti, kao što je podsjetilo mene, da je borba još daleko od završetka. Neka vas odbacivanje onog što je žena iskusila naljuti. Pretvorite taj bijes u političku snagu. Ne glasajte za njih ukoliko ne rade i u našu korist. Ne spavajte s njima, ne dijelite kruh s njima, ne hranite ih ako im prioritet nije naša sloboda u kontroli našeg

¹ Interseksionalnost- svojstvo ljudskoga identiteta da se sastoji od međusobno povezanih različitih dimenzija, razina i aspekata. Naziv se odnosi na teoriju sociologinje Kimberlé Crenshaw. Teorija je u prvome redu usmjerena na analizu diskriminacije koju sagledava kao složen sustav u kojemu oblici diskriminacije na temelju različitih identitetskih kategorija (rase, klase, roda, spolne orijentacije itd.) utječu jedni na druge. Iako je osmišljena kao pristup analizi rodne diskriminacije, danas se teorija primjenjuje u različitim kontekstima i nije nužno feministički orijentirana. (Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje)

² Esencijalizam-pretpostavka da neka skupina ili kategorija ima najmanje jedno ključno obilježje koje bitno određuje identitet svih njezinih pripadnika (Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje)

tijela i naših života. Nisam feministkinja post-feminizma. Ja sam TREĆI VAL.” (Walker, 1992:3.str) ³

Feminizam trećeg vala smatrao je rasu, socijalnu klasu i transrodna prava centralnim pitanjima. Također je skrenuo pozornost na pitanja na radnom mjestu poput staklenog plafona, nepoštene politike porodijskog odsustva, podrške samohranim majkama i skrbi o djeci, poštivanja prava majki koje rade i prava majki koje odluče napustiti svoje karijere da odgajaju djecu. Otvarajući navedena pitanja, dosegnule su globalnu publiku, proširile su svoje ciljeve te su bile odlučnije nego ikada fokusirajući se na ukidanje rodnih stereotipa i širenje feminizma na žene s različitim rasnim i kulturnim identitetima. (Šolaja, 2017.)

³ Handout 1, Rebecca Walker, „I Am The Third Wave“. Preuzeto s interneta. <https://teachrock.org/wp-content/uploads/Handout-1-Rebecca-Walker-%E2%80%9CI-Am-the-Third-Wave%E2%80%9D.pdf?x96081>

2.1.4. Četvrti val

Četvrti val feminizma se nastavlja na ukupnu dosadašnju žensku borbu, no, ipak se čini se kao nešto posve novo. Prve naznake vala pojavile su se u Velikog Britaniji. U srpnju 2013. godine, velik broj žena okupio se u Engleske centralne banke odjevene u poznate povijesne ličnosti – avijatičarke, sufražetkinje i kraljice ratnice – kako bi tražile veću zastupljenost žena na britanskim novčanicama. (Šolaja, 2017.)

Ovaj je val definiran prvenstveno tehnologijom, odnosno alatima koji omogućuju ženama da izgrade snažan, popularan i reaktivan internetski pokret. Prema Bates moderni je feminizam definiran pragmatizmom, inkluzijom i humorom. “Čini mi se da je jako realan i otvoren, te da se uglavnom vrti oko toga da netko kaže: Ovo mi nema smisla, mislio/la sam da su žene ravnopravne, idemo poduzeti nešto u vezi toga” (Bates, 2012.)

U Britaniji trenutno postoji preko 149 lokalnih feminističkih grupa, a veliki broj žena svoja iskustva mizoginije dijeli na internetskoj stranici „*Everyday Sexism Project*“ koju je dvadesetsedmogodišnja Laura Bates pokrenula u travnju 2012. Stranica se pokazala toliko uspješnom da se projekt do danas proširio na 17 zemalja i ukupno desetke tisuća žena diljem svijeta koje pišu o uličnom uznemiravanju, seksualnom uznemiravanju i diskriminaciji na poslu. Projekt utjelovljuje feminističku frazu „osobno je političko“ i potiče žene da osvijeste na koje sve načine neravnopravnost utječe na njih, a u procesu dokazuje i da ti problemi nisu individualni, već zajednički. Ove je godine u sklopu projekta opisano 6 000 slučajeva, od kojih većina nikada nije bila prijavljena policiji, ali su oni upotrijebljeni za informiranje preko 2 000 policijskih službenika u Londonu. Pokrenuta kampanja je rezultirala većim brojem prijavljenih slučajeva uznemiravanja, a *Everyday Sexism* trenutno ima preko 108 000 followera na Twitteru. (Cochrane, 2013.) Osim toga, žene su marširale Londonom u sklopu kampanje Million Women Rise i Reclaim the Night, a povodom projekta One Billion Rising organizirana su događanja u 207 zemalja svijeta kako bi se ukazalo na UN-ovu statistiku prema kojoj svaka treća žena tijekom svog života bude silovana ili pretučena.

Ovakav i njemu slični pokreti potiču rasprave diljem svijeta o promijeni uvjerenja od djetinjstva te uvođenju seksualnog odgoja u škole.

Interesi pokreta konstantno se mijenjaju, a vjerojatno će se takav trend i nastaviti, pogotovo nakon što se današnje mlade aktivistkinje iz vlastitog iskustva susretnu s

nejednakosti u plaćama, troškovima uzdržavanja djece i diskriminacije zbog trudnoće. “Ova je generacija u potpunosti svladala potrebne termine i kategorije, i počela je promišljati o svim ovim problemima od vrlo rane dobi. Odgajane tako da znaju da su ravnopravne muškarcima, feministkinje četvrtog vala vrlo su ljute kada ih se ne tretira tako, a imaju i dovoljno samopouzdanja da se za svoja prava izbore.“ (Power.N, 2013.)

3. FEMINIZACIJA ODGAJATELJSKE PROFESIJE

Proširenje obrazovnih mogućnosti žena i povećanje njihove participacije među visokoobrazovanom populacijom nažalost nije iskorijenilo tradicionalnu rodnu podjelu profesija. Kako ističe Galić (2011), patrijarhalno definirane uloge žena u obitelji u značajnoj su mjeri odredile njihove profesionalne izbore i pridonijele „orodnjavanju“ rada. Proces postupne rodne segregacije profesija obilježavali su pomaci u razini materijalne naknade za rad, ali i javne percepcije hijerarhijske pozicije feminiziranih zanimanja. Primjerice, na podacima o radnoj snazi iz ranih sedamdesetih godina Šporer (1990) utvrđuje da između zastupljenosti žena u određenoj gospodarskoj grani i visine osobnog dohotka postoji statistički značajna negativna korelacija.

„Niže materijalne naknade za rad u profesijama s većom zastupljenošću žena uvjetovale su eroziju njihova društvenog statusa i masovnije prelijevanje muškaraca u profesije s višim materijalnim naknadama i većom razinom društvenog statusa što pak je otvorilo put daljnjoj rodnoj diobi profesija.“ (Vuković, 2015:304)

Do 18. stoljeća učiteljstvo je u gotovo svim društvima bila ugledna i dobro plaćena profesija rezervirana isključivo za muškarce. No, ubrzana industrijalizacija oblikovala je niz novih, bolje plaćenih poslova, a reforme obrazovnih sustava dovele su do povećane potražnje za učiteljskom profesijom i potakle otvaranje prvih škola za obuku učiteljica. (Vuković, 2015.)

Kako bi uspjele povezati profesionalni život s i dalje dominantno „ženskim“ dužnostima vezanima uz odgoj djece i skrb o domaćinstvu, žene su bile primorane zadržavati se u profesijama padajuće materijalne i statusne vrijednosti. Sukladno tome, nematerijalne privilegije učiteljskog poziva (prihvatljivo radno vrijeme, školski praznici, olakšani apsentizam, sigurnost posla i nakon dužeg izbivanja, zajamčena prava iz socijalnog osiguranja) učinile su ga privlačnim ženama i u vrijeme osjetnog pada njegova materijalnog i društvenog statusa. (Jukić, 2013).

Slična povijest odrazila se i u procesima profesionalizacije drugih, postupno feminiziranih zanimanja, poput odgajateljica, socijalnih i zdravstvenih radnica te uredskih i šalterskih službenica.

Ta praksa zadržala se i danas. Uvid u izbore zanimanja muškaraca i žena pokazuje da su određena zanimanja i dalje populacijski zastupljena u vidu žena (odgajatelji i učitelji, usluge socijalne skrbi, društvene znanosti), odnosno muškaraca (inženjerstvo i inženjerski obrti, računalstvo, zaštita okoliša) (Državni zavod za statistiku, Žene i muškarci u Hrvatskoj 2006, 2006: 40-42).

U Republici Hrvatskoj prisutna je visoka razina feminizacije profesije. Naime, žene u Hrvatskoj čine 46,4% aktivnog stanovništva, od čega 77% radi u odgojno-obrazovnim ustanovama. Odgajateljska/učiteljska profesija su hijerarhijski podijeljene prema rodu, odnosno kako se krećemo gore po hijerarhijskoj ljestvici uočiti ćemo sve manji postotak žena koje su zaposlene na višim pozicijama (vidi u tablici 1). Podaci dobiveni iz akademske godine 2009./2010. pokazuju kako je 84,6% žena zaposleno u osnovnim školama, 65% u srednjim, dok ih je na visokim učilištima zaposleno 47%, s tim da je redovnih profesorica tek 27,4% (Jukić, 2013).

Tablica 1 : *Žene i muškarci prema zanimanju i čelnim funkcijama, pokazatelji za 2004./2005.*

(Državni zavod za statistiku (Ostroški, 2012)

	žene (%)	muškarci (%)
zaposleni/e u OŠ	84,1	18,6
ravnatelj/ce u OŠ	39,0	61,0
profesori/ce u SŠ	65,0	35,0
ravnatelj/ce SŠ	33,0	67,0

3.1. Feminizacija odgajateljske struke kao čimbenik skrivenog kurikulumuma

Kako bi razumjeli obrazloženje navedenog naslova u potpunosti, potrebno je prvo utvrditi terminologiju, odnosno što je uopće skriveni kurikulum.

Skriveni kurikulum nevidljiv je, ali postojan kurikulum koji sadrži elemente koje djeca svladavaju nesvjesno te ih oblikuju na načine koji im se predstavljaju u vidu poželjnog i nepoželjnog ponašanja, učenja onoga što je propisano, ali i onoga što se provlači između, a na što utječe i sama osoba koja poučava. Ovaj vid kurikulumuma je, na neki " skriveni " način, odgovoran za socijalno ponašanje mladih i njihovo međusobno komuniciranje, odnosno interakciju. Brojni su aspekti skrivenog kurikulumuma, počevši od implicitnih zahtjeva odgojno-obrazovne ustanove koje dijete mora ispuniti, u kulturi ustanove, osobinama odgajatelja, interakciji između svih subjekata vrtićkog života, vrijednostima i stavovima, stereotipima koji se nameću, kao i prioritetima vrtića. U vrtićima postoji uspostavljena i podrazumijevajuća hijerarhija određenih društvenih odnosa, te su tako i društvena iskustva djece podređena sredini iz koje dolaze, ekonomskom statusu, vjerskoj pripadnosti, spolu i dr.

Na svom izlaganju pod nazivom „Filozofija odgoja i feminizam“, Marin Polić dotaknuo se i teme skrivenog kurikulumuma kojeg opisuje na sljedeći način:

„Utjecaj patrijarhalnih vrijednosti kroz način organizacije školskog života i komunikacije u školi, odnosno kroz skriveni kurikulum (hidden curriculum) (Aplle, 1979) reflektira se višestruko i ima ozbiljne posljedice po razvoj djevojčica i dječaka. Slučaj slovenskog iskustva (Drglin, 1993.; Drglin i Vendramin, 1993) pokazuje npr. kako i nastavnici i nastavnice od djevojčica očekuju da u nastavi budu pasivnije i smatraju da one vide brak kao krajnji cilj svoje karijere. Istodobno od dječaka očekuju da budu aktivniji, nezavisniji i profesionalno uspješniji. Konzekventno takvim stavovima dječacima se poklanja više pažnje, češće su ljubimci nastavnika/nastavnica i sl. Razlike se očituju i u dvostrukim kriterijima kažnjavanja i nagrađivanja dječaka i djevojčica. Od dječaka se očekuje da budu nestašniji i da češće krše školske norme, što se reflektira u blažim kriterijima, odnosno ‘nestašluci’ im se opraštaju.“ (Baranović, 2000., 16–17)

Polić nam predstavlja prikaz skrivenog kurikuluma u okviru školske kulture, no on se na vrlo sličan način reflektira i u vrtićkom životu, samo kroz drugačije aktivnosti. S obzirom da djeca ranije dobi nemaju „nastavni plan“, posebice ona u jaslicama, većinu njihovog učenja čini upravo taj skriveni kurikulum, odnosno njihovo prostorno i socijalno okruženje koje im razvija stručne, vrijednosne, etičke, pedagoške, didaktičke, komunikacijske i tradicionalne kompetencije.

Bowles i Ginits (1976, prema Jukić, 2013) smatraju da su u odgojno-obrazovnim ustanovama iskustva djece podređena klasi, rasi i spolu kojem pripadaju, zbog čega oni zagovaraju postojanje više skrivenih kurikuluma. Također, društveno poželjne osobine žena i muškaraca opravdavaju njihov položaj u društvu i samim time veću prisutnost žena u obrazovanju, kao i njihovu inferiornost u društvu. Tako je za ženu poželjno da je neagresivna, ovisna, emotivna, subjektivna, povodljiva, orijentirana prema kući, nije kompetitivna, dok je za muškarce poželjno da je agresivan, da skriva osjećaje, dominantan, logičan, odlučan, objektivan, kompetitivan, orijentiran prema svijetu (vidi tablicu 2). S druge strane, postoje mnogi autori koji smatraju kako je zbog prevladavajućeg broja žena u obrazovanju onemogućen razvoj „muškog identiteta“ kod dječaka, što ukazuje na postojanje tzv., „ženske pedagogije“ (Jukić, 2013).

Tablica 2: *Opozicijski vrijednosni dualizmi između spolova (Richardson, 1988)*

ženski rod – društveno poželjne osobine	muški rod – društveno poželjne osobine
Neagresivna	Agresivan
Ovisna	Neovisan
emotivna	Neemotivan
pokazuje osjećaje	skriva osjećaje
subjektivna	objektivan
povodljiva	nepovodljiv
submisivna	dominantan
ne voli znanost i matematiku	voli znanost i matematiku
pasivna	aktivan
nekompetitivna	kompetitivan
nelogična	logičan
orijentirana prema kući	orijentiran prema svijetu
neodlučna	odlučan
plačljiva	nikada ne plače
ne ponaša se kao vođa	ponaša se kao vođa
nesamosvjesna	samosvjestan
neambiciozna	vrlo ambiciozan

Navedeni dualizmi su se do danas donekle promijenili, kao npr: agresivnost nije poželjna osobina ni u jednog spola, djevojčice se jednako potiče na ambicioznost i rad, no većina je ostala ista te su očekivanja prema djevojčicama da su one uvijek pristojnije, urednije, pažljivije, mirnije, tiše, poslušnije isl. dok se dječacima opraštaju „nestašluci“ poput neurednosti, nepristojnosti, nerada itd.

3.2. Pozitivne i negativne strane „ženske pedagogije“

Pojmovi „feminizirana pedagogija“ i „feminizirani odgoj“ podrazumijevaju odgoj i obrazovanje djece tako što ih se čini nježnima i osjetljivima. Pojam „feminizirani odgoj“ tumači se utjecajem žena i njihove okoline na djecu, dok njegovu pojavu opisuju produktom činjenice kako su većina zaposlenih u obrazovanju upravo žene (Nogić, 2020). Bennet (2010, prema Jukić, 2013) pojmom „feminizirana pedagogija“ podrazumijeva tzv., „mekši“ kurikulum, koji provode odgajateljice/učiteljice, a da toga možda i nisu svjesne. Prema tom tumačenju su odgajateljice/učiteljice popustljivije, više njeguju suradničke oblike rada ili više vremena posvećuju učenju o „ženskim“ temama i perspektivama. Osim toga, istoimeni autor smatra kako u školskoj literaturi prevladava „ženska literatura“, što on zove „meka pedagogija“ (soft pedagogy). Bennet smatra kako se ovakvim pristupom učenici ne pripremaju za „pravi“, „vanjski“ život jer iz škola izlaze „mlitavi“, zbog čega im je nužna dodatna stimulacija, kako bi mogli djelovati u skladu sa svojim interesima (Jukić, 2013).

U SAD-u i Engleskoj često se raspravljalo o navodno negativnim posljedicama feminizacije odgajateljske/učiteljske profesije, s posebnim osvrtom na dječake. Kao argument stručnjaci uzimaju mišljenje kako je „prijenos“ tradicionalno ženskih osobina na dječake štetno jer se time onemogućava njihov razvoj muškog identiteta, što se u literaturi može naći pod nazivom „feminizirana muževnost“. Casey i Apple (1996, prema Jukić, 2013) feminizaciju obrazovanja vide odgovornom za mnoge obrazovne probleme, ali i za pojavu socijalnih kriza. Jedna od najgorih kritika na račun feminizacije profesije proizašla je iz SAD-a 1978. godine kada je bilo rečeno da učiteljice svojim načinom rada koče intelektualni razvoj učenika. Nadalje, mnogi autori smatraju kako dječaci zbog feminizacije postaju previše glasni ili živahni, a djevojčice poslušne,

pažljivije i mirne. Istraživanje koje su proveli Hurley i Sutton (2012, prema Jukić, 2013), pokazalo je kako djevojčice u dobi od četiri godine smatraju sebe puno pametnijima i sposobnijima od dječaka, koje isto mišljenje počinju usvajati u dobi od 7 ili 8 godina. Ono što je u cijelom istraživanju posebno šokantno jest činjenica kako i odgajateljice i učiteljice imaju isto mišljenje kao i djeca.

Druga provedena istraživanja otkrila su pozitivne aspekte feminizacije učiteljske/odgajateljske profesije. Određene studije su pokazale kako žene bolje osjećaju emocije. Ovakva saznanja od velike su koristi jer program današnjeg školstva nerijetko zanemaruje razvoj afektivne ličnosti i socijalnih kompetencija, što je preduvjet za razvitak potpuno zdrave i cjelovite ličnosti. Suvremena pedagogija prepoznala je kod djece problem u umijeću djece da uvide, imenuju i razumiju uzroke vlastitih emocija, kao i sposobnost da prepoznaju tuđe emocije (Jukić, 2013).

3.3. Razlike u plaćama

Iako su žene danas u pravnome smislu izjednačene s muškarcima, vidljivo je da su i dalje diskriminirane od različitih društvenih struktura. Još uvijek se osjeća velik raskorak između posjedovanja prava i njihovoga ostvarenja. Taj je raskorak naročito vidljiv u poslovnome svijetu. Žene i danas imaju puno teži put k ostvarenju poslovne karijere nego muškarci, rade na slabije plaćenim radnim mjestima i socijalno su ugroženije od muškaraca. Ovakav status žene u poslovnome svijetu donio je neke negativne posljedice za ženu, obitelj i samo društvo.

„Žena nije jednako plaćena za isti posao koji obavlja muškarac; teže ostvaruje put prema poslovnoj karijeri za razliku od muškarca koji se s lakoćom afirmira i napreduju u poslovnome svijetu; i danas je prisutna seksualna diskriminacija, a opterećenost žene obvezama unutar obitelji sve je teža. Jedan od glavnih uzroka takvom stanju stoji u činjenici da je organizacija rada u većini zemalja podređena muškarcu i njegovim osobinama, dok se posebnosti i osobine žene majke–radnice zanemaruju.“ (Volarević, 2012.)

Ove činjenice razmotrit ću i obrazložiti pomoću istraživanja „Žene na tržištu rada: Nastaje li jaz u dohotku između muškaraca i žena, tzv. gender pay gap?“

Naime, prema statističkom izvješću u Hrvatskoj 1998. i 1999. godine, prosječne plaće žena u feminiziranim djelatnostima (proizvodnja tekstila, odjeće, obuće, rad u trgovini, sustav obrazovanja, zdravstvena zaštita i skrb) bile su i do 47.4% manje od državnog prosjeka. Ilustrativan primjer jest posao u trgovini mješovitom robom, u kojoj žene predstavljaju većinu zaposlenih nasuprot trgovini motornim vozilima i motociklima, gdje većinom radi muška radna snaga. 1998. god izmjereno je kako su zaposlenici u trgovini mješovitom robom dobivali 36% manju plaću za obavljanje istog posla kao i oni u trgovini motocikala. Također, temeljem podataka Zavoda za mirovinsko osiguranje o visinama mirovina možemo izvoditi prikrivenu diskriminaciju s obzirom na visinu primanja tijekom radnog života. Prema tome, starosne mirovine žena su 22 % manje od muških, a u slučaju invalidske mirovine, postotak se povećava na razliku od čak 27%.

Godine 1999. provedeno je ispitivanje javnog mnijenja o informiranosti stanovništva o problemima, potrebama i položaju žene na tržištu rada na području Zagreba. Rezultati su pokazali kako 60% muškaraca nije sigurno ima li više nezaposlenih žena ili muškaraca, dok je 70% žena sigurno da ima više nezaposlenih žena. Oko 60% muškaraca smatra da su oba spola uglavnom plaćena jednako, dok se 55% pripadnica drugog spola s time ne slaže. (Zaborski-Čunović, 2003.)

Ono što iz ovih rezultata zabrinjava jest nizak stupanj osjetljivosti za probleme i potrebe žena vezane uz rad od strane mlade muške populacije. Prema svakodnevnim interakcijama i debatama na ovu temu, mogu potvrditi da taj problem i dalje živi. Drugim riječima, vidjevši određene uspješne žene na visokim pozicijama, stvorilo se uvjerenje u oba spola kako jaza u dohotku nema. S obzirom na premalu osviještenost o toj temi, nema ni mnogo mladih koji promoviraju boljitak ženine pozicije u radnim odnosima.

U nastavku, prema istraživanjima 2010. godine u poslovima u kojima pretežito rade žene, razlike se kreću od oko 15% u obrazovanju pa do oko 25% u strukama zdravstvene zaštite i socijalne skrbi (Vučemilović, 2011).

O ovoj temi progovorio je i Milan Polić riječima:

„To »relativno« znači da poslovi u feminiziranim strukama ili zanimanja čak ako u apsolutnom smislu i nisu među najslabije plaćenima, kao što je to slučaj u prosvjeti, onda se za njih traže kvalifikacije koje zahtijevaju nesrazmjeran trud i ulaganje da bi ih se postiglo. Pa je tako, primjerice, nastavnička plaća koja zahtjeva visokoškolsko obrazovanje jedva jednaka onoj za neko zanimanje u privredi koje traži tek srednjoškolsko obrazovanje.“

Sada kada smo svjesni realne statistike, možemo donijeti zaključak.

Nejednake plaće pojavljuju se u 2 oblika:

1. Žene su plaćene manje nego muškarci za isti ili sličan posao
2. Žene su plaćene manje za posao istih vrijednosti. Poslovi iste vrijednosti su različiti poslovi, ali zahtijevaju iste vještine, znanja, napor i odgovornost

Tablica 3: Preuzeta iz članka „ *Da li ste plaćene manje?*“, Equal Opportunities Comission, 2002.

Možete reći da ste nepravедno plaćene ako:
vam je manja plaća nego muškom kolegi, a radite isti posao
muški kolega primi bonus ili mu naraste plaća, a vama ne jer ste na porodiljnom dopustu ili na bolovanju
primjetite da imate drugačiji naziv zanimanja od muškog kolege, a radite isti posao
primjetite da nemate pravo na naknadu za bolovanje, godišnji odmor ili uplatu mirovinsko jer radite nepuno radno vrijeme
ste plaćeni manje po satu od muškog kolege, a radite isti posao puno radno vrijeme
vas poslodavac primi pod individualni ugovor o čijim detaljima ne smijete raspravljati sa drugim zaposlenicima

3.3.1. Budućnost-što možemo učiniti

Danas je na tržištu rada prisutan pokret za nova pravila i principe odnosno za obrazac „pravedne distribucije“. Ovim se obrascem zahtjeva da se rad, plaće i honorari distribuiraju pravedno između muškaraca i žena, kolektivno i pojedinačno. Da bi se došlo do krajnjeg cilja- adaptacije i implementacije politike jednakih plaća te revizije sustava plaća- EOC (Equal Opportunities Commission) preporuča provođenje kampanja osobito na sveučilištu. One bi bile zadužene za organiziranje distribucije plakata, naljepnica, medijskih događaja poput kvizova i debata u studentskim zajednicama na kojima bi sudjelovali sindikalisti, stručnjaci u području upravljanja ljudskim potencijalom. Uz to, glavni cilj bio bi podsjetiti studente da je protuzakonito plaćati manje ženama za isti posao ili posao iste vrijednosti. Nakon njihovih provedba, studenti/ce bi bili ohrabreni tražiti od potencijalnog poslodavca na razgovoru za posao da dokažu/ demonstriraju da je sustav plaća u njegovoj tvrtki pravedan prema ženama; bili bi svjesni razlike u plaćama i time postavljeni u bolju poziciju prilikom odabira zaposlenja. (Zaborski-Čunović, 2003.)

Istraživačica Lisa Harker (1996) predlaže da dobro usmjerena radnoobiteljska politika treba riješiti četiri temeljne zadaće:

1. mora omogućiti zaposlenicima da ispune i obiteljske i profesionalne obveze
2. mora podupirati rodnu jednakost i podjelu obveza između muškaraca i žena
3. ne smije diskriminirati i treba biti usmjerena prema potrebama zaposlenika
4. mora uspostaviti neku vrstu „nevidljivog ugovora“ između potreba zaposlenika i poslodavaca.

Autorica ističe prednosti obiteljski usmjerenih politika kao „dobrih za kompaniju“, jer tek zahvaljujući njima poslodavci dobivaju mogućnost da zaposlenici postanu lojalniji i vjerniji, a na poslu učinkovitiji i produktivniji, jer ne troše više vrijeme na usklađivanje različitih aspekata života, od kojih dobar dio otpada na usklađivanje radnih i obiteljskih obveza. U tom smislu bi se i u Hrvatskoj trebalo temeljito poraditi na primjerenijem usklađivanju radnih i obiteljskih obaveza ako se želi od žena i muškaraca kao radne snage, ali i kao članova obitelji, dobiti efikasniji radni učinak i veće zadovoljstvo poslom u kontekstu tranzicijskih i globalizacijskih promjena te ekonomske krize u kojoj smo se našli. (Kamenov, Galić i sur., 2009.)

4. ULOGA ODGOJA I OBRAZOVANJA U PROMICANJU RODNE JEDNAKOSTI

Poznato nam je da je rod društveno konstruiran biološki spol, a rodni stereotipi nešto su što nas prati od samog rođenja putem prvih socijalizacija i odnosa sa najbližima, odnosno našim primarnim skrbnicima, a odmah zatim i odgajateljima. Neke od prvih rečenica s kojima se susrećemo u ranom djetinjstvu su: „To nije za djevojčice.“, „Gle, njega! Pravi je dečko!“, „Plačeš k'o curica“, „Desno neka stanu djevojčice, a lijevo dječaci“ isl. Naime, društvo je izgrađeno na različitim oblicima stereotipa stoga nije čudno da se oni reproduciraju i u odgojno-obrazovnom sustavu. Tako se, uostalom, činilo stoljećima te se može, s priličnom ironijom, reći da je situacija danas i znatno bolja u odnosu na onu u prošlosti kada žene nisu uopće imale jednakopravni pristup obrazovanju i kada se smatralo da im ono nije niti potrebno s obzirom da je njihova „najvažnija“ uloga supruge i majke jasno tradicijom definirana. (Sobol, 2010.)

Dakle, nakon svojih primarnih skrbnika, prva prilika da se dijete susretne s nekom drugačijom, formaliziranom i strukturiranom vrstom odgojnog pristupa događa se pri upisu u neku od primarnih odgojno-obrazovnih ustanova gdje se otvara sasvim novi i vrlo vrijedan prostor za usvajanje novih znanja, ali i kvalitetnih društvenih ponašanja. Pitanje je je li taj prostor u stvarnosti iskorišten na način da bude od maksimalne dobroti i pojedincu i zajednici ili se priča o stereotipima, posebice onim rodnim, i dalje slobodno nastavlja?

4.1. Rodni stereotipi i diskriminacije u odgoju

Prema Pavić (2016.) stereotipi su standardizirana mentalna slika koju prihvaćaju članovi određene grupe te predstavlja pojednostavljeno mišljenje, pristran stav ili nekritičku procjenu.

Usvajanje stereotipnih stavova o muškom i ženskom rodu možemo primijetiti već kod djece rane i predškolske dobi. Prvo postavljeno pitanje roditeljima jest je li novorođenče muško ili žensko. I naravno, na dobiven odgovor odlazimo u kupovinu u kojoj ćemo odabrati ružičastu ili plavu odjeću. Prema tome, muškoj djeci tradicionalno kupujemo

igračke poput autića, pušaka, lopta, različitih kompjutorskih igara..., a djevojčicama lutke, kolica, pribore za uljepšavanje... U dječjim igrama muški likovi uglavnom imaju specifično zanimanje, dok su ženski često vezani uz uloge majka, skrbnica... Istraživanja su potvrdila povezanost između shvaćanja pojma spola i prikladnosti zanimanja za muškarce i žene. Na pitanje „Što bi želio/željela biti kad odrasteš?“ djevojčice uglavnom navode zanimanja poput frizerke, nastavnice, liječnice, glumice, balerine., a dječaci odabiru karijeru nogometaša, pilota, automehaničara, policajca, znanstvenika. (Jukić, 2013.)

Nesvjesno, naša uvjerenja kreirala su od malena bajke, slikovnice, knjige, animirani filmovi te razne marketinške propagande- katalozi trgovačkih centara, reklame, društvene mreže isl.

„Katalozi trgovačkih centara bez imalo zadržke oglašavaju „igračke za djevojčice“ i „igračke za dječake“, a pokušate li kćeri kupiti gaćice s likom spidermana, odustanite odmah. Ne postoje-provjereno.“ (Belamarić, 2010.)

S obzirom da je jedan od prvih medija s kojim se dijete susreće upravo slikovnica ili bajka, potrebno ih je analizirati te iz njih iščitati širok spektar rodnih stereotipa.

Zahvaljujući brojnim istraživanjima dječje literature, utvrđeno je da su ženski likovi bili mnogo manje zastupljeni od muških. Također, likovi su uglavnom prikazani u svojim stereotipnim ulogama. Tako se ženama/djevojkama pridaju osobine emocionalnosti, nesamostalnosti, brige za druge, nesigurnosti, ovisnosti o drugima, pasivnosti, radu u kući, dok se uz muškarce/dječake vezuje hrabrost, snaga, samostalnost, racionalnost, aktivnost, javno djelovanje i sl. Ove navode možemo lako oprimjeriti prvim bajkama koje nam padnu na pamet - Pepeljuga, Trnoružica, Snjeguljica isl. Iako sam naslov inicira da je glavni lik djevojka, ona je predstavljena kao lijepa (prema društveno forsiranim standardima ljepote), dobra, nesretna i bespomoćna djevojka koja da bi uspjela u životu mora čekati da je spasi princ. Uz to, majke su najčešće prikazane u kućanskim poslovima- kako kuhaju ručak, serviraju jelo, peru suđe, šiju, čiste kuću i slično. Očevi s druge strane najčešće uređuju vrt ili nešto popravljaju (uglavnom izvan kuće), a ako se nalaze u kući onda čitaju novine, odmaraju se i gledaju TV. (Glavaš, 2017.)

Animirani filmovi donose još iskrivljeniju sliku svijeta, posebice izgleda djevojčica i mladih djevojaka. Uzmimo za primjer vile Winx ili Bratz. Gotova svaka djevojčica danas za njih zna te želi izgledati i ponašati se u skladu s njima. Naime, problem je u tome što su ovi likovi toliko seksualizirani i afetirani da se čak nekad ozloglašena Barbie u usporedbi s njima čini kao dobar izbor. Nažalost, činjenica jest da se djevojčice od najranije dobi igraju i identificiraju s lutkama koje su napravljene po uzoru na seksualne fantazije odraslih muškaraca. Isto tako nailazimo na ironiju u izgledu akcijskih junakinja. Cilj stavljanja žene u ulogu moćnog i samostalnog lika pada u vodu u trenutku kada shvatimo da istoimene junakinje u novije doba izgledaju poput porno-diva čime se djevojčicama šalje poruka da žene mogu biti moćne samo ako su seksualne. (Belamarić, 2010.)

U nastavku ću predstaviti isječke iz razgovora s djecom o rodnim stereotipima prema objavi pedagoginje Zrinke Marović (2010.) kako bi uočili današnje stanje svijesti prosječnog vrtićkog djeteta.

ANDREA (6 g., 5 mj.)... /djetetova verzija priče:

- I što onda bude? Kako provode vrijeme do navečer?
- **Mama čisti kupaonicu.**
- A što tata za to vrijeme radi?
- **A tata ide na utakmicu.**
- Baš fino. Da sam ja mama - ja bih isto voljela ići na utakmicu, a ne čistiti kupaonicu.
- **Da (razmišlja).**
- Bi li ona to mogla, mama s tatom na utakmicu? Ili je ne bi pustili?
- **Ne bi je onda pustili.**
- Zašto?
- **Zato.**
- Zašto mama ne može na utakmicu?
- **Zato što nema nigdi mesta.**
- Aaa, nema nigdje sjedala. Kako za tatu ima?
- **A tata ima... tata... čeee nać' jedno možda misto i prvi će doć'.**
- I Luka?

- **A Luuuka i Sanja će... Luka će ići s tatom, a Sanja će skupa s mamom sređivat' kupaonicu.**

- I što kad dođu navečer tata i Luka s utakmice?

- **Onda će i oni bit' umorni.**

- Od čega će biti Luka i tata umorni? Od utakmice?

- **Da.**

- Pa neće oni igrati utakmicu, oni će samo gledati.

- **Da.**

JANA (6 g., 6 mj.)

Sad pokušaj zamisliti da tata radi poslove koje radi mama. Bi li on to znao raditi?

- *(Razmišlja...)* **Ne bi baš znao.**

- Bi li nešto znao od svih njezinih poslova?

- **Znao bi, hm, samo prošetat' Snoopyja i nahranit'.**

- A ne bi znao napraviti svoj krevet?

- **Znao bi samo nekad (stanka) – kad bi mu se dalo.**

- Bi li on znao možda skuhat' ručak kad bi mu se dalo?

- **Da.**

- Ali samo kad bi mu se dalo?

- **Da. Tako i moj tata, kad je mama na putu, skuha.**

- Pokušaj zamisliti da mama radi poslove koje radi tata. Bi li ona to znala raditi?

- **Malo bi, al' bi onda parilo da je tata mama, a mama tata.**

- Onda bi nas sasvim zbunili?

- **Da.**

- Bi li joj netko mogao pomoći'?

- **Mogao bi tata, ako bi se njemu dalo.**

- A što ako se mami ne bi dalo?

- **Onda bi tata.**

- Morao bi onda?

- **Da.**

- A kad bi ga ona lijepo zamolila da joj pomogne?

- **Onda bi joj možda pomogao.**

- Može li mama isto birati da radi, da kuha ručak, kad se njoj da ili mora uvijek?

- **Mora uvijek!**

Napomena: djeci su radi zaštite privatnosti izmijenjena imena.

(Preuzeto iz časopisa „Dijete Vrtić Obitelj“, članak „Ne smiješ plakati, ti si dječak“ ; Marović, 2010:22)

S obzirom da su prvi dojmovi i doživljaji temelj kasnijoj nadogradnji u procesu socijalizacije i stjecanja znanja o svojoj ulozi i mjestu u kulturi, zanimljivo je pratiti kako se oni odražavaju u kasnijoj dobi. Primjerice, istraživanje rodnih uloga u adolescenciji provedeno u Hrvatskoj pokazalo je da se od djevojaka očekuje da obavljaju znatno širi raspon kućanskih poslova nego mladići. Uz to, utvrđeno je da postoje dvostruki standardi vezani uz vremensko ograničenje noćnog izlaska pri čemu se od djevojaka očekuje da se ranije vrate kući. Također, od mladića se očekuje da na izlasku plaćaju račune za djevojkicu i za sebe te da mladićima roditelji daju novac za dvoje za izlazak s djevojkicom pa ih tako socijaliziraju u buduću ulogu „hranitelja obitelji“. Mladi su također navodili da su očekivanja u vezi s izgledom različita za djevojke i mladiće – od djevojaka se očekuje da paze na težinu i da se uređuju, ali da ne pretjeruju sa šminkom. Pokazalo se i da su odabiri nekih škola i slobodnih aktivnosti nepoželjni za pojedini spol, primjerice bavljenje baletom za mladiće odnosno nogometom za djevojke, ili odabir tradicionalno muške srednje škole za djevojke. Iz izjava adolescenata/tica vidljivo je da se tradicionalne rodne uloge odraslih osoba reproduciraju u očekivanjima od mladih vezanim uz kućanske poslove, financije, izgled i odabir aktivnosti (Jugović i Kamenov, 2008).

Pomoću ovakvih istraživanja otkrivamo temelje već spomenute problematike-feminizacije odgajateljske profesije. Naime, kod zrele dobi, u trenutku odabira životnog zanimanja na površinu izviru dotad stečeni stereotipi i predrasude. Sukladno s time, muškarce, kada odluče biti odgajatelji slijede zadirkivanja, dok se žene za isti naum pohvaljuje. Muškarci, koji se odlučuju za sudjelovanje u odgajateljskoj profesiji, susreću se s etiketiranjem da su homoseksualci ili pak zlostavljači djece (okolina smatra kako nije prihvatljivo za muškarce da npr. zagri dijete). Upravo radi toga većina muškaraca izbjegava mogućnost ulaska u odgajateljsku profesiju (Žilić, 2017).

5. KORAK DALJE (MOGUĆNOST PROMJENE U OKVIRU PROFESIJE)

Odgojno-obrazovne ustanove mogu biti ključni subjekti u određivanju obrazaca neravnopravnosti u društvu te je od iznimne važnosti djelovati unutar sustava imajući u vidu da „neravnopravnost spolova nije dijelom svakodnevnoga analitičkoga vokabulara većine učenika i učenica”, da „učenicima i učenicama, često, nedostaju i izrazi i opća svijest kako bi izrazili zabrinutost u vezi s rodnim pitanjima”, što upućuje i na to da „su i nastavnice/nastavnici, također, nesvjesni različitih učinaka vlastitoga ponašanja i prakse poučavanja na učenike i učenice.” Istraživanja u brojnim europskim zemljama pokazala su da predrasude odgajatelj(ic)a/učitelj(ic)a stvaraju različita očekivanja u vezi s postignućima muškaraca i žena. Preporuke, također, ističu da „društvo koje želi biti inkluzivno treba poduzeti svjesne napore kako bi promijenilo stavove i ublažilo razlike.” U tom smislu, obrazovanje za demokratsko građanstvo trebalo bi biti središnji element za reformiranje i provedbu obrazovnih politika te preporučuje da vlade država članica tomu daju prioritet prilikom izrade politika i reforme obrazovanja. Ravnopravnost muškaraca i žena temeljno je načelo demokratskoga građanstva pa je potrebno, posebno, pozabaviti se njime u školskim politikama i programima. (Tešija, Herceg, 2010.)

5.1. Rodno osviješten odgoj – uklanjanje stereotipa u odgoju

„Putem igre i identifikacije sa stereotipnim likovima, u okruženju tradicionalne podjele uloga, krive poruke štetno mogu djelovati na razvoj ličnosti djeteta, umanjujući njegovu autentičnost i otežavajući razvoj zdravog identiteta.“ (Belamarić, 2010.)

Iz tog razloga (uz pomoć Belamarić i Marović, 2010.) donosim nekoliko preporuka za sadašnje i buduće odgajatelj(ic)e u borbi sa uspostavljanjem rodne jednakosti u vrtićima.

1. Prvi i najvažniji korak je da osvijestite vlastite stavove, očekivanja i reakcije u vezi s emocijama i ponašanjem djece različitog spola. To ćete najlakše učiniti samorefleksijom kojom ćete preispitati svoja ponašanja. Postavite si pitanja poput: „Jeste li stroži prema dječacima, a nježniji prema djevojčicama? Nudite li

- češće utjehu djevojčicama? Potičete li ih više na razumijevanje drugih i na kompromis nego dječake? Smatrate li natjecateljstvo dječaka prihvatljivijim?“
2. U svakodnevnoj komunikaciji s djecom vodite računa o tome da igre, igračke ili centre aktivnosti ne dijelite na one namijenjene dječacima ili djevojčicama – ne sugerirajte da je npr. ‘sport za dečke’, a ‘likovni za cure’; potaknite djecu da se igraju igračkama uobičajenima za suprotan spol.
 3. Izbjegavajte poticanje na ponašanja u skladu s rodnim ulogama (Curice neka pomognu obrisati pod, a dečki neka donesu stolce.)
 4. O obiteljskom životu razgovarajte bez stereotipa, pitanjima poput: „Kuha li tata fino? Koji auto vozi mama? isl.)
 5. U dramskim aktivnostima pokušajte dodjeljivati uloge koje su različite od stereotipa- npr. strašnog vuka glumi djevojčica, a uplašenog patuljka dječak.
 6. Potrudite se govoriti u oba roda ili naizmjenice (prijatelji/ce, policaj/ka/ac...)
 7. Reagirajte na stereotipizirane komentare djece ili njihovih roditelja te potaknite na razgovor/ izražavanje djece o toj temi.
 8. Pomozite djeci da nauče razlikovati i izražavati emocije cijelog spektra, osobito tuge i straha kod dječaka.
 9. Predstavite djeci rodno neutralne slikovnice/bajke koje djevojčice prikazuju u pozitivnom svjetlu kao aktivne i samostalne individue te koje ne oslikavaju ni jedan spol u stereotipnom obliku.
 10. Potičite razvoj cjelovite osobnosti djeteta, neovisno o njegovom/njezinom spolu.
 11. Učite djecu da se služe „jezikom druge strane“, odnosno na međusobno razumijevanje i izbjegavanje konflikata kako bi zajedno stvarali kulturu koja će njegovati različitost rodova kao bogatstvo, a ne kao problem.

5.2. Kako privući muškarce u odgajateljsku profesiju- primjeri dobre prakse

Prema Žilić kako bi se potaklo muškarce na izbor odgajateljske profesije potrebno je uključiti odgovorne vlasti, organizacije i institucije. To bi uključivalo državu, lokalne vlasti, volonterske i privatne organizacije, ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, sindikate, roditelje, poslovne savjetnike, agencije za zapošljavanje, ali i

mnoge druge. Sve ove navedene strane pri tome morale bi zajedno djelovati kako bi osmislile i oformile akcijske planove i sveobuhvatne politike.

Prema tome, Nogić u svom radu navodi neke od europskih primjera dobre prakse. Na prvo mjesto stala je Norveška, čija vlast već više od dvadeset godina provodi akcijske planove i ciljane kampanje kojima nastoji privući muškarce u odgajateljsku profesiju. Njihov cilj jest osigurati djeci što raznolikije odgojno-obrazovno okruženje čime bi se potaknula i atmosfera ravnopravnosti spolova. Kroz svoje cjelokupno obrazovanje muškarci razvijaju sposobnosti i vještine koje im mogu pomoći da se odluče za odgajateljsku profesiju. Programi se provode putem specijaliziranih sajмова, reklamnih kampanja te istraživanja kojima se nastoje ispitati utjecaji spolova na rad s djevojčicama i dječacima u vrtićima (Žilić, 2017). Uzmimo za primjer fakultet u Norveškoj. Do sada je dva puta pripremio opsežni studijski program za obrazovanje pomoćnih odgajatelja, koji se pokazao vrlo efikasnim jer je tek mali dio muškaraca odustao od studija, a većina ih je ostvarila karijeru unutar dječjih vrtića. Nadalje, Norveška svjedoči o važnosti isticanja vrtića na otvorenom/ u prirodi jer su se pokazali privlačnijima muškarcima za rad. Također, jedna od esencijalnih značajki za njih je sloboda. U dječjim vrtićima u Norveškoj odgajatelji imaju slobodu prilikom izbora pedagoških materijala i/ili metoda, što je privlačno muškim odgajateljima. Zanimljiva reklamna kampanja, a koja je ovo naglašavala, glasila je: „U ovom poslu možete raditi ono što volite i još biti plaćeni za to!“ (Žilić, 2017:34).

S druge strane, u Njemačkoj je provedeno istraživanje kojim se pokazalo da odgajatelji, roditelji, ali i drugi djelatnici zaposleni u administrativnim poslovima, uistinu cijene muške odgajatelje. Uzevši u obzir to istraživanje, ministarstvo je pokrenulo akcijske planove kojima su se nastojale ukloniti prepreke za ulaz muškaraca u odgajateljsku profesiju. Tako je njihovo Ministarstvo „2010. godine osnovalo Nacionalni koordinacijski centar za pitanja muškaraca u sustavu predškolskih ustanova“ (Žilić, 2017:27). Nakon tog koraka, uslijedio je i drugi - osnivanje pilot projekta. Taj pilot projekt bio je financiran od strane Europskog socijalnog fonda. Načini za poticanje zapošljavanja muškaraca u odgojno - obrazovnim ustanovama razvijali su se unutar 16 regionalnih projekata (Nogić, 2020.) Također, u školama se provode programi kako bi se dječaci mogli bolje upoznati s odgajateljskom profesijom. Sukladno tome, kako bi

inicijativa bila bliža dječacima, organizira se inicijativa pod nazivom „Dan dječaka“. Kako bi došlo do osvješćivanja spolne ravnopravnosti, ili barem do napretka, potrebno je stručno usavršavanje. Nekoliko projekata koji se bave tim pitanjem namijenjeni su osnovnim i srednjim školama u Njemačkoj. Osim toga, u suvremenom društvu velik utjecaj može postići podrška okoline i medija. U suglasju s ovom tvrdnjom, Njemačka je organizirala nekoliko regionalnih mreža za podršku muškarcima u dječjim vrtićima. Štoviše, u Njemačkoj su se puštali kratki isječci na radiju koji su izazvali pozornost javnosti. Također, s istom svrhom (privlačenje muškaraca u odgajateljsku profesiju) osnivale su se i, na primjer, Facebook akcije i forumi (Žilić, 2017).

6. ZAKLJUČAK

U suvremenom društvu, iako se svijest o rodnoj nejednakosti širi mnogo više no ikada do sada te je utkana u pravni život, svjedočimo primjerima iz vlastitih života kako su određeni ustaljeni obrasci ponašanja (autoritaran odgoj, patrijarhalne obitelji, etnocentrizam, tradicionalne emocionalno-psihološke dimenzije itd.) zaživjeli i danas. Razmišljajući o vlastitoj obiteljskoj sferi i dinamici u kojoj sam provela djetinjstvo, a koji počivaju na spomenutim društvenim konstrukcijama te o ljudima koji se s time poistovjećuju (čiji je broj zabrinjavajuće visok) bila sam potaknuta saznati više o ovoj temi. Ono što je na početku posebno ukralo moju pozornost bila je feministička povijest te činjenica da su žene krenule u ostvarenje svojih prava u vrijeme kad su bile potpuno stigmatizirane i diskriminirane. Krenule su odvažno „glavom kroz zid“ ne osvrćući se dok ne dobiju ono što zaslužuju, makar posljedice bile kobne. U vrlo kratkom roku promijenile su cjelokupnu društvenu dinamiku i status žene u njoj. Danas smo tako blizu ostvarenju rodne jednakosti zahvaljujući upravo tim junakinjama, no kao da smo stali i zadovoljili se time što je sada ipak „bolje nego prije“. Mnogim analizama istraživanja prikazala sam pogled društva (posebice Hrvata) prema ženi i rodnim ulogama te pravac kojim bi se tradicionalno postavljeni obrasci mijenjali u društvu. Pri tome ne mislim na izjednačavanje svih rodni razlika jer je to naprosto i nemoguće, a i svijet bez razlika bio bi dosadan svijet. Međutim, svijet koji ograničava izražavanje različitosti zbog toga što su osobe pripadnici muškog ili ženskog roda je nepravedan svijet. Ono na što bi se društvo trebalo usmjeriti i promijeniti je sadržaj, a ne postojanje rodni uloga. Time bi svaka osoba imala mogućnost živjeti bez prosuđivanja na temelju rodni stereotipa. Na sreću, sudionici obrazovnog sustava imaju priliku uputiti nove naraštaje na promicanje takve kulture. U korelaciji s navedenim, završit ću jednom divnom Polićevom mišlju:

„Stoga svako ozbiljno, kritičko ili filozofsko promišljanje odgoja koje odgoj poima kao poticaj i potporu razvitku osobnosti, put samoodređenja i oslobođenje od ovisnosti o autoritetima, tj. kao emancipacijsko djelovanje, više ne može zaobići zahtjev da se prije samih odgajnika emancipirati moraju njihovi odgajatelji. U tom smislu emancipacija

žena (u pozadini koje je dakako i emancipacija muškaraca) postaje *conditio sine qua non*⁴ svakog istinskog odgoja kao bivanja čovjekom.“ (Polić, 2002:5)

⁴ *conditio sine qua non* [kondi'cio si'ne k^ua ~] (lat.: uvjet bez kojega se ne može), prijeko potreban uvjet. (Preuzeto iz „Hrvatska enciklopedija“)

7. LITERATURA

1. Adamović, M. (2012). Žene i društvena moć. *Revija za sociologiju*, 42 (3), 337-340. Preuzeto s interneta.
file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Rev_za_soc_2012_3_prikaz_1.pdf
2. Andrews, T. M. i Wearness, K. (2011). *Deprofessionalization of a female occupation: Challenges for sociology of professions*. *Current Sociology* 59(1): 42-58.
3. Belamarić, J. (2009). Ružičasto i plavo. Rodno osviješten odgoj u vrtiću. *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 15 (58), 14-17.
4. Blanuša Trošelj, D. (2012). *Profesionalci ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Europskoj uniji. Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (67), 16-19.
5. Feldman, A. (2004). *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*. Zagreb. Institut „Vlado Gotovac“: Ženska infoteka.
6. Kolega M., Ramljak O., Belamarić, J. (2011). „Što ću biti kad odrastem?“ – *Analiza zanimanja u dječjim slikovnicama, Magistra Iadertina*, 6(1), 25-35.
7. Ivković, T., Boneta, T., i Vujičić, L. (2013). *Feminizacija učiteljske profesije - motivi studentskog odabira učiteljske profesije*. *Stoljeća zadarskoga školstva*; Zadar.
8. Jukić, R. (2013). „Ženska pedagogija“ i feminizacija nastavničke struke kao čimbenici skrivenog kurikula. *Školski vjesnik*, 62 (4), 541-558. Preuzeto s Interneta.
[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/jukic_SV62_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/jukic_SV62_4%20(1).pdf)
9. Kamenov, Ž i Galić, B. (2011). *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj. Istraživanje „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“*, Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova. Preuzeto s interneta.
<http://idiprints.knjiznica.idi.hr/133/1/Rodna%20ravnopravnost%20i%20diskriminacija%20u%20Hrvatskoj.pdf>
10. Macelaru, M i Tešija, J. (2010). *Obrazovanje za rodnu jednakost = Education for gender equality*. Impresum: Ženska udruga „Izvor“, Tenja, Osijek. Preuzeto s interneta.
<http://www.zenska-udruga-izvor.hr/wp-content/uploads/2015/07/Obrazovanje-za-rodnu-jednakost.pdf>

11. Marović, Z. (2009). Ne smiješ plakati, ti si dječak. *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 15 (58), 18-23.
12. Mihaljević, D. (2016). „Feminizam – što je ostvario?“, *Mostariensia : časopis za društvene i humanističke znanosti*, 20 (1-2), 149-169.
13. Nogić, J. (2020). *Feminizacija odgajateljske profesije*. Završni rad. Učiteljski fakultet u Rijeci. [mentorica Ivković Hodžić, Željka].
14. Peeters, J. (2012). Muškarci. Oprez! *Djeca u Europi : zajednička publikacija mreže europskih časopisa*, 4 (8),16-17. Sveučilište u Ghentu, Ghent, Belgija.
15. Polić, M.(2003). Filozofija odgoja i feminizam. *Metodički ogledi : časopis za filozofiju odgoja*, 10 (1), 61-66.
16. Šolaja, K. (2017). *Feminizam i žena današnjice*, Završni rad, Sveučilište Sjever, Koprivnica
17. Topić, I. (2018.). *Stavovi odgajatelja o rodnim odnosima u odgojno-obrazovnome procesu*. Diplomski rad. Sveučilište u Rijeci. [mentor Boneta, Željko]. Preuzeto s interneta.
<https://core.ac.uk/download/pdf/198165869.pdf>
18. Ured za ravnopravnost spolova, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb (2010). *Rodno osviještena politika u obrazovanju. Preporuka CM/Rec (2007)13 i Memorandum s objašnjenjima*. Preuzeto s interneta.
<https://rm.coe.int/1680595b30>
19. Ured za ravnopravnost spolova, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb (2017). *Priručnik o rodno osviještenoj politici i promicanju ravnopravnosti spolova: Priručnik za djelatnike/ice Ureda za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske*. Preuzeto s interneta.
<https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Projekt%20Podr%C5%A1ka%20ravnopravnosti%20spolova/Priru%C4%8Dnik%20o%20rodno%20osvije%C5%A1tenoj%20politici%20i%20promicanju%20ravnopravnosti%20spolova%20-%20za%20djelatnike-ice%20Ureda%20za%20ravnopravnost%20spolova%20Vlade%20Republike%20Hrvatske.pdf>
20. Veštić, S. (2017). Zakon o ravnopravnosti spolova: Razlozi donošenja i institucionalni mehanizmi osiguranja provedbe. *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku*, 3-4, str. 73-94. Šibenik, Veleučilište u Šibeniku.

21. Vidaković, D (2011.) Sufražetkinje i pokret za ženska prava. *Essehist : časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, 68-72.
22. Volarević, M. (2012). Novi feminizam i kulturalna promocija žene majke - radnice, *Obnovljeni život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*. 67(2), 223-236.
23. Vuković, K. (2015). Društveni kontekst izbora zanimanja žena u Hrvatskoj u razdoblju od kraja 19. do početka 21. stoljeća. *Ekonomski misao i praksa*, br. 1, str. 297-310.
24. Zaborski-Čunović, K. Žene na tržištu rada. *Kruh & ruže*, 21, 33-40.
25. Žilić, Ivona. (2017). *Profesionalni identitet muškarca kao odgajatelja - prednosti, problemi i predrasude*. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za pedagogiju. [mentor Slunjski, Edita]. Preuzeto s Interneta. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9260>

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Bernarda Kramarić, izjavljujem i potpisom potvrđujem da je ovaj završni rad rezultat mog samostalnog rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

U Zagrebu, 13. rujna, 2021.

(vlastoručni potpis studentice)